

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2022. –
Том 10. – С. 11-24

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2022. –
Vol. 10. – pp. 11-24

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.10.11-24>

УДК: 323.1:316.752

© Михайло Юрій¹

НОВА ЯКІСТЬ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ І НАЦІОТВОРЕННЯ В ЕПОХУ МОДЕРНУ

У статті йдеться про взаємозв'язок ідентичностей з націотворчими процесами в епоху Модерну. Ідентичність – це невіддільна характеристика людини, що виявляється, з одного боку, у визнанні своєї унікальності, а з іншого – у відчутті належності до певної спільноти. Наголошується, що саме в епоху Модерну, а це капіталізм в економіці і лібералізм в політиці, починаються націотворчі процеси. Формуються найголовніші риси нації: спільні міфи та історична пам'ять; спільна мова, громадянська культура; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; спільна економіка з можливістю пересування у межах національної території, національна ідея (яка включає політичну програму розвитку спільноти); першість національного в ієрархії ідентичностей спільноти. Розглядається процес формування політичної нації у Франції і нації, заснованої на етичних, культурно-історичних зв'язках у Німеччині. В міру розгортання націотворчих процесів починає формуватися національна ідентичність, що звертається до таких маркерів, як національна мова, державний кордон, національна культура, національний характер, модернізаційні процеси.

Ключові слова: ідентичність, нація, модерн, етнос, капіталізм, лібералізм.

---

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: m.yuriy@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0965-6236>

A New Quality of Identities and Nation-Building in the Modern Age

The article discusses the relationship between identities and nation-building processes in the Modern Age. Identity is an inseparable characteristic of a person, which is manifested, on the one hand, in the recognition of their uniqueness, and on the other - in the sense of belonging to a particular community. It is emphasized that it is in the Modern Age, namely capitalism in economics and liberalism in politics, that nation-building processes begin. The most important features of the nation are formed: common myths and historical memory; common language, civic culture; uniform legal rights and obligations for all members; common economy with the ability to move within the national territory, the national idea (which includes a political program of community development); the primacy of the national in the hierarchy of community identities. The process of forming a political nation in France and a nation based on ethical, cultural and historical ties in Germany is considered. As nation-building processes unfold, national identity begins to take shape, which appeals to such markers as national language, state border, national culture, national character, and modernization processes.

12

— **Keywords:** *identity, nation, modernism, ethnicity, capitalism, liberalism.*

Постановка проблеми. Теорія ідентичності є складовою частиною парадигми Модерну як способу теоретичної інтерпретації і ідеологічної легітимації посттрадиційного, рефлексивного суспільства в умовах капіталістичної світо системи та світо економіки. Це перше глобально взаємопов'язане суспільство, що охоплює все суспільство. Історично одним з основних інституціональних ознак Модерну є виникнення автономних, самореферентних підсистем суспільства. Мається на увазі становлення націй із своїми особливостями, відповідно до політичних чи соціокультурних традицій тієї чи іншої держави. І як подальший перебіг цього процесу формування національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень. Новітні тенденції розвитку проблем ідентичності, модерну і націотворення знаходять своє відображення в працях Я. Дашкевича, М. Горелова, Я. Грицака, В. Євнуха, С. Єкельчика, Л. Залізняка, О. Картунова, Г. Касьянова, А. Колодія, О. Майбороди, О. Моці, Л. Нагорної, М. Обушного, О. Рафальського. Названі автори характеризують цю проблему з філософської, соціальної, гуманістичної точок зору, що дає можливість зрозуміти роль ідентичностей в націотворчих процесах в епоху Модерну.

Мета статті полягає у висвітленні нової якості ідентичностей і націоутворення в епоху Модерну.

Виклад основного матеріалу. Зіткнення локальних культур з новою моделлю людини економічної, з одного боку, призвело до їх морального колапсу, з іншого, проявилось, що ідентичність людини економічної не є універсальною і недостатньою для підтримки цілісності політичного суспільства. Культурні норми європейського Модерну стали правилами, які вперше проявилися на Заході, але вони зовсім не передбачають християнізації і вестернізації при поширенні за його межі. Оскільки прийняття цінностей демократії, прав людини, прогресу не тотожні підризу підстав певної конкретної незахідної культури, вони стають викликом будь-якій попередній традиційній культурі, включаючи західну. Це є негативною (від зворотного) ознакою їх універсальності (Балибар Е., Валлерстайн І., 2004).

Ідентичність є одним з механізмів упорядкування різноманітності і багатшаровості соціальної реальності Модерну. в підставі ідентичності лежать механізми відмінності і тотожності. Ідентичність свідчить про певний онтологічний і метафізичний статус суб'єкта, незалежно чи то індивідуальне чи колективне я, а сам процес ідентифікації одночасно є і функцією самохарактеристики. До Модерну люди народжувалися і помирали із вродженою, фіксованою соціальною ідентичністю в традиційних общинах. Динамічне суспільство Модерну побачило факт розриву між звичними соціокультурними ролями людей, що представлялися в традиційному суспільстві незмінними і вічними, і соціальними ідентичностями. Як це відбувалося?

В епоху Модерну досконалою людиною стає сама людина. Починає домінувати уявлення про досконалість як реальну можливість, вміщену в самій людині, в її величезному потенціалі, її талантах, божественній силі інтелекту, завдяки якому він може розкрити всі таємниці, без звернення до релігії і образу Бога, до метафізичної реальності взагалі (спроба чого була зроблена у створенні Енциклопедії), її спроможності кардинально змінювати світ.

Людському розуму була приписана здатність осягати будь-яку істину, упорядкувати хаос буття, розумно організовувати світ явищ. Показово, що якщо голови святих у середньовічних образах завжди схилені, що символізує смиренність людини перед волею Бога, то в ренесансних образах у людини горда, пряма постава голови, що сим-

волізує її самовпевненість і самодостатність. Для людини немає нічого неможливого. Вона «ніщо» (як потенція), спроможна перетворитися на «все» (як актуальність). «Людина може те, що вона повинна» (Фихте И., 2014). З допомогою науки, через освіту вона стане господарем і підкорювачем природи. Досконала людина цієї епохи – геній, що відкриває таємниці буття, творець, який буде власне життя.

В епоху Модерну здійснювалася спроба актуалізувати власне людське. Людина шукає себе поза Богом, відкриваючи-створюючи власну реальність і наповнюючи її собою.

14
—
Природа, жива і мертва – не «зі мною», а сама по собі; у крайньому випадку – матеріал, «майстерня», об'єкт, тло для «мене». Людина співвідносить себе з собою, прагнучи перевершити себе, актуалізувати власну досконалість без виходу в металюдське. «Святе місце порожнім не буває», і людина позбавивши метафізичності себе і природу, вбивши метафізичного Бога, свідомо чи несвідомо прагне посісти Його місце. Досконала людина в результаті постає надлюдиною (людинобогом, «фізичним богом»). народжується пантеон «земних богів» – видатних першовідкривачів, мислителів, полководців, правителів. Відбувається криза самоідентифікації: втративши свою метафізичну складову, співрозмірність з Божественним, людина «заземлилася», обмежилася земним буттям (редукція світобудови постає як редукція людини). Стверджується самодостатність людини всередині земного буття, задоволеність земним у собі і зовні; актуалізується часткова людина, яка сприймає себе як цілісну, самодостатню і досконалу. Звідси – спроби компенсації, доповнення своєї частковості до квазіцілісності речами, владою, багатством, втечею від дійсності, зануренням в ілюзійні світи барокко-рококо. Але людина – істота з «метафізичним диханням», відкрита іманентному і трансцендентному, тому втрата метафізичного – це втрата власне людського. Людина втратила точку опори в природі і в Богіві, і вимушена (по-просвітницьки) шукати опору лише в собі. Це стало її самоідентифікацією і символом епохи Модерну.

Ці самі проблеми порушували у своїх творах і представники Нового часу, Просвітництва і німецької класичної філософії. Так, для Дж. Локка основою тотожності особистості виступає свідомість. «Свідомість завжди є супутником мислення і саме вона визначає в кожному його Я і тим відрізняє від усіх інших істот, що здатні мислити, отож саме в свідомості і є тотожність особистості, – пише Локк в «Досві-

ді про людське розуміння». – І наскільки ця свідомість може буди направленою назад, до якоїсь минулої дії або думки, настільки простирається тотожність даної особистості; ця особистість є зараз теж саме Я, що й тоді» (Воропай Т., 1999). Таким чином, тотожність особистості у Дж. Локка полягає не в тотожності субстанції, але в тотожності свідомості: різні субстанції об'єднуються в одну й ту саму особистість однією й тією самою свідомістю. Тільки тотожна свідомість робить людину цілісною. Емпіризму Дж. Локка протиставляється раціоналізм Р. Декарта. Р. Декарт проголошує найвищою цінністю самопізнання і сумнів як найдостовірніше знання, яке тільки можна вивести. Відчуття власної ідентичності або «Я» у Р. Декарта набуває метафізичного обґрунтування – основи світоустрою мислитель вбачає в суб'єктивних уявленнях, відчуттях і, перш за все, мисленні. Моє «Я» має значення не тільки для мене, від нього є похідними всі інші значущості та сам світ. Тільки «Я» як суб'єкт за допомогою власних уявлень може вирішувати, що є сутністю, а що ні.

Важливими в межах даної проблематики є ідеї Г. Лейбніца, а саме його судження, які згодом стануть основою визначення особистісної ідентичності, зокрема ідеї щодо тотожності індивідуальної субстанції, тотожності особистості, тілесної ідентичності. Г. Лейбніц висловлює таку думку: «Я» пов'язане з організованим тілом, що взяте в певний момент і зберігає потім цю життєву організацію завдяки зміні різних часток матерії, поєднаних з тілом. Так Г. Лейбніц пов'язує поняття тотожності і зміни. Крім того, цікавими є погляди Г. Лейбніца щодо зв'язку особистісної тотожності або ідентичності з усвідомленням власних минулих сприйнятих. Таким чином, в його філософії оформлюється принциповий перехід від визначення тотожності як чогось абсолютного і сталого до самої ідентичності як чогось мінливого, що перебуває в стані становлення, – сутність тотожності і відмінності міститься не в часі і просторі (хоча дійсно відмінність між речами полягає в різниці їхнього розташування в часі і просторі), а в тому, що вони «тягнуть за собою різні враження про одну й ту саму річ» (Лейбніц Г., 1999).

Таким чином, в епоху Нового часу поширюються філософсько-теоретичні концепції ідентичності, що постає як повсякденна культурна проблема пошуку особистістю індивідуальності. Філософія Нового часу віддаляється від трансценденталізму середньовіччя і замінює волю Бога щодо людини самою людською природною суттю і суттю

природного ладу. Центральним фактором в становленні ідентичності стає історичність, відбувається перехід від релігійної до соціально-історичної детермінації особистості. Такі тенденції знайдуть подальше поширення в філософії Просвітництва.

Доба Просвітництва стала однією з вирішальних у становленні проблеми ідентичності. Просвітники, стверджуючи важливість виховання в розвитку особистості і суспільства, вказували на головну роль у формуванні власної ідентичності соціальних умов життєдіяльності індивіда. Так, Ж.-Ж. Руссо звинувачує суспільний прогрес в усіх особистісних і суспільних негараздах. Цивілізація внесла розлад між істинною суттю людини і її цивілізаційними проявами. У суспільстві людина не є тим, хто вона є насправді, людина в цивілізаційному суспільстві вимушена грати, «здаватися» кимсь або чимось, ким вона не є. Отже, така людина не здатна реалізувати себе згідно з власною природою. Саме в поверненні до неї (не природи взагалі, а суті людини) Ж.-Ж. Руссо вбачає вихід з тупика прогресу. Антропологія Ж.-Ж. Руссо, таким чином, є початком переходу від традиційного фізикалістського та раціоналістського підходу до екзистенціального розуміння особистості (Данільян Г., 2005).

Подальший розвиток уявлень щодо ідентичності пов'язаний з представниками німецької класичної філософії. Незважаючи на те, що І. Кант не ставив питання про ідентичність прямо, подібну проблематику можна простежити в його визначенні людини суб'єктом, тобто істотою, що сама визначає своє існування. Людина в філософії І. Канта є суб'єктом самопізнання, причому рефлексією щодо власного «Я» І. Кант вважав вищою формою будь-якого знання. Завдяки саморефлексії людина спроможна формувати цілісну ідентичність: зосереджуючись на собі і «Я» як суб'єкті можливої діяльності, людина відкривається як щось, нетотожне собі й виходить за власні межі шляхом «сприятливої інтуїції» самопізнання.

І. Фіхте розуміє основу будь-яких процесів становлення особистості як діалог між «Я» та «Іншими». Інша людина, товариш, Бог, тобто образ іншого «Я» потрібен людині для пізнання двох одночасних «Я» – «Я»-суб'єкта і «Я»-об'єкта рефлексії, тобто «Я»-мислячого і «Я»-мислимого. Ці «Я» не співпадають. Показати неспівпадань «Я» з самим собою у Фіхте дорівнювало визнанню рівності «Я» собі й одночасному протиставленню «Я» собі, тобто виявленню нетотожності з самою собою реальності. Єдність «Я» формується, за І. Фіхте, завдя-

ки таким моментам: неспівпадінню «Я» з собою, вибиранням «Я» усієї реальності і протиставлення її як «не-Я» «Я». Таким чином, ідентичність І. Фіхте окреслюється завдяки різниці, суб'єкти виступають як негативні визначення один одного, тобто індивідуальність іншого – це те, що не є «Я» і моя індивідуальність (Данільян Г., 2005).

Важливою в класичній філософії тотожності є концепція Г. Гегеля. «Я» тут виступає суб'єктивним началом самопізнання і самосвідомості. Тотожність буття і свідомості набуває при цьому риси співпадіння предмета пізнання і самого процесу пізнання предмета. Очевидно, що закон Г. Гегеля щодо тотожності мислення і буття став одним з найважливіших законів рефлексії: якщо до його появи твердження «будь-яка річ не дорівнює собі, відмінна від себе, протилежна» було рівноправним з думкою «будь-яка річ є щось тотожне собі», то тепер було доведено, що самототожність (або ідентичність) є основою відмінностей та нерівності. Властивості, завдяки яким річ відрізняється від інших речей або є їм протилежною, таким чином, згідно з Г. Гегелем, повинні відповідати закону тотожності, згідно з яким річ є це і ніщо інше, або ж відмінність є не її відмінністю, а протилежність не її протилежністю (Гегель Г., 1973).

Щодо побудови націй в епоху Модерну, то він супроводжувався формуванням національної ідентичності на підставі абстрактної ідеї нації і національного суверенітету.

Ідея нації настільки звична, що мало хто задається думкою її проаналізувати або поставити під сумнів, – вона просто сприймається як належне. Тим часом термін «нація» з однаковим успіхом застосовується до досить різноманітних явищ: до держави, країни, етнічної групи і навіть до раси. Які ж тоді характерні ознаки нації? Що відрізняє націю від інших соціальних груп, від інших форм спільності людей?

Якщо проаналізувати, то варто підкреслити, що форми загального історично змінні. Єдність племені має релігійну основу. Нація об'єднана завдяки державі. Виникнення ідеології знаменує момент утворення нації. Відповідно, історично змінювалося не тільки поняття «держава», але й поняття «нація».

В давнину воно позначало спільне походження і було синонімом поняття *gens* – «плем'я». «У класичному римському слововживанні *nation*, як і *gens*, було протилежністю *civitas*. В цьому сенсі нації першопочатково були спільнотами людей одного і того самого по-

ходження, які ще не об'єдналися в політичну форму держави, але пов'язаних сумісним поселенням, спільною мовою, звичаями і традиціями» (Хабермас Ю., 2000), – пише Ю. Хабермас.

В середні віки нацією почали називати місцеві спільноти, об'єднані мовною і професійною діяльністю, а в часи М. Лютера термін «нація» почав інколи вживатися для позначення спільноти всіх станів у державі. Це поняття використовували щодо гільдій, корпорацій, об'єднань у стінах європейських університетів, феодалних станів, мас людей і груп, заснованих на спільній культурі й історії. «У всіх випадках, – пише К. Вердері, – воно було інструментом відбору, – тим, що згуртовує у загальну масу одних людей, яких потрібно відрізнити від інших, що існують поряд з цими першими; ось тільки критерії, які використовувалися при цьому відборі, наприклад, передача ремісничих навичок, аристократичні привілеї, громадянська відповідальність і культурно-історична спільнота, – варіювалися залежно від часу і контексту» (Вердері К., 2002). Слово «нація» спочатку зовсім не поширювалося на все населення того чи іншого регіону, але лише на ті групи, які розвинули у собі відчуття ідентичності, засноване на спільності мови, історії, вірувань, і почали діяти на підставі цього. Так, у М. Монтеня в «Досвідах» слово nation означає спільноту, пов'язану спільними морально-етичними правами і звичаями (Монтень М., 1992).

Починаючи з XV ст. термін «нація» використовувався аристократією здебільшого з політичною метою. Політична концепція «нації» також охоплювала тільки тих, хто мав можливість брати участь у політичному житті. Вона справляла великий вплив на процес складання національної держави. Боротьба за участь у будівництві такої держави зазвичай набувала форми конфронтації між монархом і привілейованими класами, які часто об'єднувалися в рамках станового парламенту. Ці класи нерідко виставляли себе захисниками «нації» (у політичному сенсі цього терміна) перед двором.

Однак уже у Ж-Ж. Руссо поняття nation виступає як синонім поняття «держави», і нація трактується як «народ, що має constitution» (Руссо Ж.-Ж., 2001). В кінці XVIII ст. боротьба за визнання націй розширилася і поглибилася, захопивши також непривілейовані класи. Середні класи (буржуа) вимагали включити в «націю» політичну спільноту, і це викликало ускладнення антимонархічного і антиаристократичного характеру.

Саме Велика Французька революція назавжди зруйнувала віру у божественне і незаперечне право монархів володарювати і розпалила боротьбу проти привілейованих класів в інтересах становлення суверенної нації вільних і рівноправних індивідуумів. У концепції суверенної нації, що утвердилася в роки Французької революції, схема легітимації влади абсолютного монарха використовується у світському варіанті, і нація ототожнюється з суверенним народом. Щоправда, тепер представники привілейованих станів виключалися з числа громадян нації.

Французькі революціонери, які діяли на благо суверенної нації, підкресливали свою відданість Батьківщині, тобто свої громадянські обов'язки перед державою, яка була гарантом існування нації, що визначалася як єдина неподільна.

В Об'єднаному Королівстві дещо раніше, ніж у Франції, політична нація сформувалася з тих, хто населяв Британські острови, і включала у себе різні етнічні складові, однаково сприймалася як єдине ціле першочергово завдяки спільній для всіх прихильності протестантизму, свободі і закону, а також ворожості до католицизму, що розділялася всіма, і ненависті до спільного національного ворога – Франції (образ зовнішнього ворога). Крім того, національна єдність була скріплена жорстокістю стосовно британських католиків гельського і шотландського походження (образ внутрішнього ворога), яких без жалю вбивали і виганяли з країни, оскільки вони ототожнювалися з зовнішнім ворогом нації. Така жорстокість була потрібна для того, щоб подолати ворожість, що існувала до того часу навіть між протестантами-англійцями і протестантами-шотландцями, адже історично вони належали до народів, які воювали одні з одними з невеликими перервами впродовж попередніх 600 років.

Політичне гасло Старого порядку – «Один король, одна віра, один закон!» – французькі революціонери замінили спочатку формулою «Нація! Закон. Король». Відтоді саме нація творила закони, які король мав застосовувати. Але коли в серпні 1792 р. монархія була відмінна. Головним джерелом суверенітету кінцево стала нація. Все що було королівським, тепер перетворювалося на національне, державне.

Згідно з уявленням французьких революціонерів, нація будується на вільному самовизначенні індивіда та суспільства і єдності громадянської політичної культури, а не на культурно-історичних або

тим більше кровно-родинних зв'язках. Нація – це єдність держави і громадянського суспільства Французька революція проголосила і законодавчо закріпила ще один важливий принцип, але вже у сфері міжнародних відносин і невтручання у справи інших народів і засудження завойовницьких війн. Нововведення у міжнародному праві разом з радикальними зовнішньо- і внутрішньополітичними перетвореннями сприяли появі і розвитку національних рухів у Європі, основною метою яких стало створення суверенних національних держав.

Саме з часів Французької революції слово «нація» (на Заході) почало означати уродженців країни, державу і народ як ідейне і політичне ціле і протиставлятися поняттю «піддані короля». Саме діями революції був запущений в обіг новий термін «націоналізм» і сформульований так званий принцип національності, згідно з яким кожен народ суверенний і має право на утворення власної держави. Націоналізм перетворив легітимність народів у вищу форму легітимності. Ці принципи втілились у європейській історії XIX ст., названого віком націоналізму. Невипадково нація трактується тут переважно політично – як спільність громадян держави, що підпорядковуються спільним законам.

В даному випадку йдеться про еволюцію понять «державна» і «нація» у Західній Європі. Однак уже в Німеччині, куди державна і національна єдність прийшла пізно (у 1871р.) і зверху, а національна ідея йому передувала, слово Reich охоплювало більшу сферу, піднімалося в духовні трансцендентні межі. Можна згадати, що тільки визнання Вестфальською угодою суверенності німецьких князівств полонило Німеччину її колишньої могутності у зовнішньополітичних справах Європи. Однак державне утворення, куди включно до 1806 р. входили німецькі держави, називалося «Священна Римська імперія німецької нації». Тому таке принципово нове явище, як утворення єдиної національної німецької держави у 1871 р., підносилося як відновлення історичної справедливості і повернення до традицій Священної Римської імперії німецької нації, створеної Оттоном I ще в X ст. Ф. Дюрренматт, пояснюючи обожнення держави в німецькій традиції, писав: «У німців ніколи не було держави, зате був міф священної імперії. Німецький патріотизм завжди був романтичний, обов'язково антисемітським, благочестивим і шанобливим до влади» (Дюрренматт Ф., 1998).

Поняття «нація» також отримує тут інший зміст. Для німецьких романтиків нація – це щось персоніподібне – «мегаантропос»: у неї індивідуальна, своєрідна єдина доля; вона володіє власним характером або душею, місією і волею, їй притаманний внутрішній пов'язаний духовний і психічний розвиток, який називається її історією.

Леон Дючі, ввівши у 1920 р. у науковий обіг поняття «нація-державна», зауважив різницю між французьким і німецьким розумінням нації. Зокрема, він вважав, що до початку ХХ ст. у Європі сформувалися дві концепції суспільного життя, форм державної влади і її легітимації, які протистояли одна одній у Першій світовій війні. З одного боку знаходилась Німеччина, яка захищала світогляд, згідно з яким влада (суверенітет) належить державі, а нація – це орган держави. З іншого – Франція з її традиціями суверенітету нації, що відстоювала своє бачення держави як «нації-держави» (Дючі Л., 2013).

Відповідно, на думку Л. Дючі, основною ознакою «нації-держави» є те, що нація має суверенітет. Щодо «держави-нації», то вона кваліфікується як політична організація із недобудованим національним базисом. У цьому випадку національна ідентичність не органічно визріває внаслідок історичного розвитку країни, а штучно стимулюється державою.

В міру розгортання процесу починає формуватися національна ідентичність, що звертається до таких маркерів, як національна мова, державний кордон, національна культура, національний характер, модернізаційні процеси. Саме європейська модернізація як комплекс взаємопов'язаних соціально-економічних і політичних змін невідвратно тягла за собою формування нової ідентичності – національної, в якій відбувалося злиття культурної і політичної ідентичності. Так, на думку дослідників, у процесі буржуазних революцій історично співпали два процеси: формування політичної ідентичності, з одного боку, і культурної – з іншого.

Характеризуючи національну ідентичність, можна виділити такі її функції: 1) здатність окреслювати територіальний простір держави, тобто формувати уявлення про державний кордон і суверенітет; 2) уніфікація культурного і політичного простору суспільства через розвиток національної мови, системи національної освіти і засобів масової комунікації, централізації державної влади; 3) обґрунтування пріоритетності національних економічних і політичних інтересів;

4) громадянсько-культурна локалізація як індивіда, так і суспільства в світі.

Без сумніву, національна ідентичність може формуватися тільки за умови опозиції «свій-чужий», яка стає основою пошуків цієї ідентичності, повернення до національного коріння, консолідації на основі єдності національної приналежності. Присутність «чужого» в картині світу, протиставлення себе, «свого» національно детермінованого простору «чужому» об'єктивно сприяє внутрішній згуртованості та мобілізації нації. Воно робить менш значущими всі її внутрішні відмінності і суперечливості, порівняно з відмінностями і суперечливостями «нашої» спільноти з «іншою». Вже навіть саме існування «чужого» загрожує в сприйнятті індивіда і групи самому існуванню «мене» і «своїх». Саме тому єдиною можливою і виправданою реакцією на «чужого» в межах такого роду бінарної опозиції є відторгнення і агресія, а взаємовідносини між «ми-групою» і «вони-групою» характеризується існуванням потенційного напруження, недовіри і навіть ворожості. Подібна установка пов'язана з архетипічними уявленнями щодо «іншого», яке традиційно міфологізувалося та уявлялося як щось потойбічне, «не наше» і взагалі «нелюдське» (Ковальова Г., 2009).

Показово, що власна назва багатьох різних етнічних груп в різних куточках Землі означає «люди» або «справжні люди», що автоматично робило представників всіх інших груп, відомих першій народності, «нелюдьми». На думку деяких дослідників, саме таке розуміння «ми-вони» служить основою для виникнення ксенофобії, етноцентризму, етнонаціоналізму та навіть націоналізму тощо. Якщо не брати до уваги культурно-часові особливості проявів названих феноменів, то можна дійти висновку, що всі вони суть одне й те саме – виражене надання переваги членам власної групи і дискримінація членів чужої групи.

Що ж стосується «Ворога», то його відрізняють невизначеність і непередбачуваність; він є втіленням асоціальної сили, що не знає яких-небудь нормативних обмежень. Образ «ворога» наповнюється різним конкретним змістом залежно від певних соціальних і культурно-історичних умов. Проте навіть у різних суспільствах і культурах образ «ворога» набуває спільних рис, він завжди сприймається як антипод власним цінностям, як «варвар», що несе загрозу людині, культурі та цивілізації (Ковальова Г., 2009).

Традиційно «образ ворога» формується на підставі недоброзичливих (ворожих) відносин. Історична пам'ять, стереотипи соціуму дозволяють людям зберігати і передавати з покоління в покоління раніше сформовані «образи ворога» і механізми їх ідентифікації. Тому, коли перед національною спільнотою виникає та чи інша небезпека, народна пам'ять «воскресає» у відповідній ситуації стереотип ворога, і на його підставі у суспільній свідомості формується новий «образ ворога». Зазначимо, що самі собою негативні стереотипи не є причиною ворожих відносин, але сприяють прискоренню формуванню «образу ворога» і виділенню його основних негативно-оцінкових характеристик.

Таким чином, національний вид ксенофобії, що складається в епоху Модерну, задає певний спосіб сприйняття світу – світу, що складається з націй і відносин між ними, конструюючи і закріплюючи той чи інший образ національного «ворога». Щодо національної ідентичності, то вона стає в цей період основою політичної мобілізації і задає нові кордони колективної ідентифікації.

Джерела та література:

1. Балибар Э., Валлерстайн И. Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности. М.: Логос, 2004. 272 с.
2. Вердери К. Куда идут нация и национализм // Нации и национализм / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрох и др.; пер. с англ. и нем. Л. Е. Переяславцевой, М. С. Панина, М. Б. Гнедовского. М.: Праксис, 2002. С. 295.
3. Воропай Т. С. В поисках себя. Идентичность и дискурс. Х.: ХГПУ, 1999. 418 с.
4. Гегель Г. Работы разных лет: В 2 т. Т. 2. М.: Мысль, 1973. 630 с.
5. Данільян Г. Ідентичність як проблема класичної філософської думки // Гуманітарний часопис. 2005. №3. С. 18-19.
6. Дюрренматт Ф. Собрание сочинений в 5-ти томах. М.: Фолио, Прогресс, 1998. Т.4. С. 327.
7. Дючи Л. Конституционное право. Общая теория государства. М.: Инфра-М, 2013. 427 с.
8. Ковальова Г. Опозиція «свій-чужий» при формуванні національної ідентичності в контексті глобалізації // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія: Філософія. Вип. 5. Острог, 2009. С. 87.

9. Лейбниц Г.В. Сочинения в 4-х т. М.: «Мысль», 1989. Т. 4. С. 418.
10. Монтень М. Опыты. М.: Голос, 1992. 384 с.
11. Руссо Ж-Ж. Про спільну угоду, або принципи політичного права. К.: Post-Royal, 2001. 349 с.
12. Фихте И. Факты сознания; Назначение человека; Научотчение. М.: АСТ, 2014. 784 с.

References:

1. Balibar E., Vallerstajn I. Rasa, natsiya, klass. Dvumyslennyye identichnosti. M.: Logos, 2004. 272 s.
2. Verderi K. Kuda idut natsiya i natsionalizm // Natsii i natsionalizm / B. Anderson, O. Bauer, M. Khrokh i dr.; per. s ang. i nem. L. Ye. Pereyaslavtsevoy, M. S. Panina, M. B. Gnedovskogo. M.: Praxis, 2002. S. 295.
- 24 KHGPU, 1999. 418 s.
- 4. Gegel' G. Raboty raznykh let: V 2 t. T. 2. M.: Mysl', 1973. 630 s.
5. Danil'yan G. Ídentichníst' yak problema klasichnoí filozofskóí dumki // Gumanítarniy chasopis. 2005. №3. S. 18-19.
6. Dyurrenmatt F. Sobraniye sochineniy v 5-ti tomakh. M.: Folio, Progress, 1998. T.4. S. 327.
7. Dyuchi L. Konstitutsionnoye pravo. Obshchaya teoriya gosudarstva. M.: Infra-M, 2013. 427 s.
8. Koval'ova G. Opozitsiya «sviy-chuzhiy» pri formuvanní natsional'noí identichnosti v kontekstí globalizatsíi // Naukoví zapiski natsional'nogo uníversitetu «Ostroz'ka akademíya». Seríya: Filozofíya. Vip. 5. Ostrog, 2009. S. 87.
9. Leybnits G.V. Sochineniya v 4-kh t. M.: «Mysl'», 1989. Т. 4. S. 418.
10. Monten' M. Opyty. M.: Golos, 1992. 384 s.
11. Russo ZH-ZH. Pro spíl'nu ugodu, abo printsipi polítichnogo prava. K.: Post-Royal, 2001. 349 s.
12. Fikhte I. Faktysoznaniya; Naznacheniye cheloveka; Naukochteniyе. M.: AST, 2014. 784 s.